

הרב זכריה טובי שלי"ט א

"ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה"

המזמור "הודו לה' כי טוב...יאמרו גאולי ה' וגו' (תהלים קז) הוא מזמור הנאמר בחג הפסח כשיר של יום במספר קהילות בישראל. עיקרו של מזמור זה נסוב על אותם ארבעה החייבים להודות הנאמרים בגמ' בברכות (דף נ"ד ע"ב):

אר"י אמר רב ארבעה צריכים להודות: יורדי הים, הולכי מדברות, מי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. "יורדי הים" מנלן - דכתיב "יורדי הים באניות" וגו', "המה ראו מעשה ה' וגו', ואומר "ויעמד רוח סערה יעלו שמים ירדו תהומות" ואומר "יחוגו וינועו כשכור" ואומר "וישמחו כי ישתוקו" ואומר "יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם". "הולכי מדברות" מנלן - דכתיב "תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו ויצעקו אל ה' וידריכם בדרך ישרה יודו לה' חסדו. "מי שחלה ונתרפא" - דכתיב "אוילים מדרך פשעים ומעוונותיהם יתענו כל אוכל תתעב נפשם" וגו', "ויצעקו אל ה' בצר להם" וגו' "ישלח דברו וירפאם" וגו' "יודו לה' חסדו". "מי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא" מנלן - דכתיב "יושבי חושך וצלמות" וגו', "כי המרו אמרי אל' וגו' "ויכנע בעמלו לבם" וגו' ואומר "יודו לה' חסדו".

והדבר טעון ביאור, כיצד אותם ארבעה שחייבים להודות קשורים עם ענינו של חג הפסח?

כהקדמה לדברינו יש להבין את ענינו של קרבן תודה המופיע בתורה בפרשת צו, "וזאת תורת זבח השלמים אם על תודה יקרבו. "אם" - משמעותו רשות, זה תלוי ברצונו של הנודר, ומאידך ארבעה חייבים להודות - יש כאן חובה לנודר. כיצד זה הולך יחד, האם זה קרבן רשות או חובה? אין ספק שאדם צריך להכיר בניסו ומתוך כך להביא קרבן תודה. אם כן, מדוע התורה מחייבת אותך לעשות זאת? וזה אחד מג' מקומות בתורה בהם נאמר "אם" שהוא חובה (כגון "אם מזבח אבנים תעשה לי").

מורכבות נוספת קיימת בקרבן זה, למעשה קרבן תודה הוא קרבן שלמים כמו שהתורה כותבת "וזאת תורת זבח השלמים", אך יש כאן צמצום של זמן האכילה ליום ולילה (כל קרבן שלמים שני ימים ולילה) וריבוי בלחמים. התפיסה הפשוטה היא שקרבן תודה הוא אמנם שלמים עם יותר לחמים ופחות זמן. אך אם נדייק נראה שקרבן תודה הוא קרבן מיוחד - המורכב מקודשי קדשים וקדשים קלים גם יחד, ויש ראיות לזה (הרב קופרמן):

א) המיקום של הקרבן הוא מיד לאחר קודשי קדשים. התורה אינה מזכירה קודם קודשים קלים ואח"כ תודה, אלא מיד לאחר חטאת ואשם ומנחה בא קרבן תודה.
ב) בנוסף לכך המקור בגמ' לזה שקודשי קדשים נאכלים ליום ולילה, הוא מקרבן תודה (זבחים לו ע"ב): "ובשר זבח תודת שלמיו" - למדנו לתודה שנאכלת ליום ולילה. חטאת ואשם מנין? ת"ל זבח. - אי"כ אין זה כתוב בקדשי קודשים אלא בתודה, בהכרח שלקרבן תודה יש דין של קודשי קודשים, ובשניהם האכילה יום ולילה. אין מקור בתורה ליום ולילה בקודשי קודשים רק בתודה!
ג) יש בו חובה יותר מאשר רשות וזוהו הוא דומה לקודשי קודשים שהם חובה.

יוצא שקרבן תודה אינו קרבן שלמים ויותר לחמים ופחות זמן, אלא "קרבן ממוצע" שהוא גם קודשים קלים וגם קודשי קדשים. והדבר טעון הסבר: מהי המשמעות של הרכבה זאת?

הנצי"ב בפירושו על התורה אומר על ענין זה שהתורה בקרבן תודה צמצמה בזמן האכילה ליום ולילה א' וריבתה באכילתו, הואיל ותכלית קרבן תודה בא על הנס לספר חסדי ה' אשר נעשה לו, ולכן ריבה הכתוב בלחמים ומיעט בזמן אכילתו כדי שיזמין הרבה רעים לסעודה ביום ההקרבה שלא יהיה נותר ובכך יתפרסם הנס ביותר בפני הרבה אנשים.

וביתר הרחבה מסביר הנצי"ב בהרחב דבר פירוש נפלא על הכתוב (תהילים קטז, יז-יט), פסוקים המופיעים בהלל: "לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא. נדרי לה' אשלם ונגדה נא לכל עמו. בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים הללוי-ה. " מהו הענין, נדרי לה' אשלם - "נגדה נא לכל עמו. " מהו השבח הזה? הרי ה' דורש מן האדם שיהיה בהצנע לכת עם א-להיך, ומהו הפירסום הזה? ובנוסף לכך אם זה בחצרות בית ה', בתוך ביהמ"ק, מהו "בתוככי ירושלים?" הרי זה פשוט שזה בירושלים?

אלא אומר הנצי"ב לקרבן תודה יש שני מרכיבים: א) עצם הקרבת הקרבן. ב) פירסום הנס. וע"כ אומר דוד המלך:

"לך אזבח זבח תודה" - זהו הקרבן; "ובשם ה' אקרא" - זהו החובה לפירסום הנס בקול תודה. "נדרי לה' אשלם" - עצם הקרבת הקרבן; "נגדה נא לכל עמו" - אני אספר זאת ברוב עם שיאכלו את זבח התודה. "בחצרות בית ה'" - הקרבת הקרבן בביהמ"ק; "בתוככי ירושלים" - האכילה בירושלים עם קהל רב לצורך פרסום הנס.

אולי זהו המקור לפירסום הנס מן התורה - שמתוכו חז"ל למדו לפורים וחנוכה את ענין פרסום נס, כי כל דתקון רבנן כעין דאוריתא תקון.

מורכבות נוספת בקרבן תודה היא שילוב החמץ עם המצה. אך נשים לב: קרבן תודה מורכב משלושים לחם מצות ועשר לחמים חמץ, ואמנם יש הבדל כמותי בין החמץ והמצה, אך שניהם היו באותו משקל. (גמ' מנחות) א"כ:

א) מה המשמעות לשינוי הכמותי? ב) ומדוע באמת היו צריכים להביא גם חמץ וגם מצה? ג) אם שניהם שוים במשקל מדוע היו צריכים לשנות את מספר המצות מן הלחמים?

במדרש, זהו שאמר הכתוב בתהילים, "זובח תודה יכבדני. " יכבדני לא נאמר אלא יכבדני: כבוד אחר כבוד. איזה כבוד אחר כבוד יש בקרבן תודה? ועוד, הדין הוא: "כל המנחות באות מצה חוץ משתי הלחם בשבועות שהן חמץ, " ואילו לחמי תודה באות חמץ ומצה יחד. מה המשמעות לזה?

מסביר המהר"ל, המצה מסמלת את הגאולה והישועה כפי שאנו אומרים בהגדה של פסח: "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה? על שום שלא הספיק בציקים של אבותינו" וכי - זהו סמל החרות והישועה. אך החמץ, לעומתו, זהו השאור שבעיסה. זהו הסמל לשיעבוד ולצרות. בעצם, אדם שניצל מהצרה מביא קורבן תודה, וההודאה שאדם מודה היא לא רק על ההצלה אלא גם על עצם הצרות והיסורים שבאו עליו שהם באו בעיקבות חטאיו והיסורים הם שכיפרו עליו, וכתוצאה מזה זכה לנס. אם כן יש כאן כבוד אחר כבוד - יש כאן הודאה על הצרה ויש כאן הודאה על הישועה, וע"כ מורכב הקורבן מחמץ ומצה יחדיו.

נלע"ד שאולי זוהי המורכבות של קדשי קדשים וקדשים קלים יחד. כי אדם שחוטא בעצם היה צריך להביא חטאת או אשם, והיסורים הם שכיפרו לו על כך, וקרבן התודה בא גם על הצרה בעיקבות החטא - אם כן הוא כולל בתוכו גם את קרבן החטאת שהיה צריך להביאו. גם בברכת הגומל, הבא כתחליף לקרבן התודה הנוסח הוא, "הגומל לחייבים טובות": יש כאן "חייבים" שהיו צריכים בעיקבות זאת לקבל את הצרה, והקב"ה גאל אותם, וזהו "הטובות" - ועל שניהם אנו מברכים. הברכה היא גם על החמץ וגם על המצה.

אולי זהו ההבדל בין כמות המצה לחמץ, שלושים מצה ואילו עשר חמץ, "כי הכל לפי רב המעשה. " על אף שבכמות הם שוים כמו שהגמ' במנחות אומרת, משקל החמץ כמשקל המצה, אך הזכויות רבות על החובות והיא הסיבה שבגללה הוא ניצל ע"י הנס.

בגאולת מצרים היו הארבעה מצבים שבהם צריכים להודות שהם מופיעים במזמור "הודו לה' כי טוב" הנאמר בחג הפסח, וכפי שמופיע במדרש רבה שבגין זה תקנו ד' כוסות בליל הסדר.

"יורדי הים באוניות" - ע"י הירידה לים וקריעת ים סוף שהיתה הצלת עם ישראל, "יודו לה', " והיא השירה שאמרו בים. וע"ז נתקן כוס הקידוש זכר ליציאת מצרים. "תעו במדבר בישימון דרך" - שבהליכתם במדבר היה להם עינוי וזכו לכמה טובות, הורדת השליו והמן. וע"ז נתקן כוס שני שקודם הסעודה, וזהו "יודו לה' חסדו" והיא שירת הבאר. "מי שהיה חולה ונתרפא" - שזכו ביציאת מצרים בקבלת התורה שנתרפאו כל החולים מחולי שהיה להם כבר בצאתם ממצרים, וזהו כוס שלישי. "מי שחבוש בבית האסורים" - היציאה משעבוד מצרים מעבדות לחירות עולם עד שנכנסו לא"י, וע"ז נתקן כוס רביעית.

וע"כ "ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברינה", שבעצם הקרבן של חג הפסח הוא קרבן תודה על שלבי הגאולה השונים שהם גם ארבע לשונות של גאולה.

וכפי שאנו אומרים שהגדה של פסח, "מתחיל בגנות ומסיים בשבח", "שההודאה אינה רק על מצב הגאולה אלא גם על הגנות - העבדות והיסורים שסבל עם ישראל בגלות מצרים, וכפי שכותב המהר"ל בנתיבות עולם, "כגודל ההעדר כן גודל הצמיחה, " כי תמיד הלילה בא אחר היום, וכפי קושי השעבוד כך היתה הגאולה - מאפילה לאור גדול ונאמר לפניו הללוי-ה. וכפי שהסברנו קודם שקרבן תודה הוא קרבן כפול על הצרה ועל הגאולה - "זובח תודה יכבדנני", כבוד אחר כבוד. כן גם ההודאה על גאולת מצרים היא כפולה על הגנות ועל השבח, מ"עבדים היינו" ועד "ועתה קרבנו המקום לעבודתו" שאנו עבדי ה'.

אלא שעדיין יש הבדל. בפסח אנו מביאים רק מצה - המסמלת את החירות, ואילו קרבן תודה מורכב מחמץ ומצה, שכולל את השעבוד והצרה ג"כ. ולמה?

התשובה היא שחג השבועות הוא סיומו של חג הפסח "עצרת תהיה לכם" - שם אנו מקריבים "שתי הלחם" שהם רק חמץ, והוא השלמה לקרבן חג הפסח הבא רק מצה, ובצירופם הוא קרבן תודה שהוא גם חמץ וגם מצה. כי יש ולפעמים האדם נמצא במצב של חולי שבו הוא נמנע מלאכול מאכלים טבעיים בשל מחלתו. כך היה מצבם של עם ישראל ביציאת מצרים, וע"כ היו זקוקים להשתמש רק במצה שמשמלת את החירות ואת היצר הטוב, ורק לאחר מ"ט ימים שכבר יצאו ונתרפאו נפשית יכלו כבר להכניס גם את השאור שבעיסה, שהוא החמץ, בחג השבועות.

המצב האידיאלי הוא קרבן תודה האוצר בתוכו גם את החמץ וגם את המצה, כי "זהו גיבור הכובש את יצרו. " וזאתה את ה' א-להיך בכל לבבך" - דרשו חז"ל בשני יצרך, יצר הטוב, ויצר הרע. היהדות, בניגוד לנצרות, דוגלת בכבישת היצר ולא בבטולו; בהכוונת הכוחות של היצר לכיוון החיובי. כאשר יש כמות גדולה של מצה וכמות פחותה של חמץ - זהו המצב האידיאלי הטבעי של האדם השלם.

"יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם, ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברינה".